

UDK: 1 (092).

Latifa KORAYEVA,
Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi PhD
E-mail: latifa@mail.ru.

Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi PhD L.Suvonova taqrizi asosida

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA O'QUV FAOLIYATIGA QIZIQISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Аннотация

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'quv faoliyatiga qiziqishning pedagogik va psixologik xususiyatlari o'rganilgan. Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarni o'qitish jarayoni, o'quv faoliyatining asosiy komponentlari: o'quv masalalari, o'quv vaziyatlari, o'quv harakatlari, nazorat qilish va baholash bilan tanishtirishdan boshlanadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ta'limga moslashish sifatlarini baholash va to'plangan tadqiqot ishlari natijalarining psixologik tahlili keltirilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf o'quvchilari, o'quv biluv, o'quv faoliyati, o'qitish jarayoni, o'quv faoliyatining asosiy komponentlari, ta'limga moslashish.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРЕСА К УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

В статье изучаются педагогические и психологические особенности интереса к учебной деятельности учащихся начальных классов. Процесс обучения детей младшего школьного возраста начинается с введения основных компонентов учебной деятельности: учебных вопросов, учебных ситуаций, учебной деятельности, контроля и оценки. Представлены оценка качеств адаптации учителей начальных классов к образованию и психологический анализ результатов собранной исследовательской работы.

Ключевые слова: Младшие школьники, учебные знания, учебная деятельность, учебный процесс, основные компоненты учебной деятельности, адаптация к образованию.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF INTEREST IN LEARNING ACTIVITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Annotation

In this article, the pedagogical and psychological features of interest in educational activities among primary school children are studied. The process of teaching children of primary school age begins with the introduction of the main components of educational activities: educational issues, educational situations, educational activities, control and evaluation. Assessment of the qualities of adaptation of primary school teachers to education and a psychological analysis of the results of the collected research work are presented.

Key words: Primary school students, educational knowledge, educational activity, teaching process, main components of educational activity, adaptation to education.

Kirish. Boshlang'ich sinflarda yuqori bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish uchun o'quv-biluv faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan tadbirlar majmuasiga o'quvchilarning motivlari sohasini o'rganish masalalari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlarni erkin fikrlovchi, yangilikka intiluvchi va barkamol inson qilib tarbiyalash boshlang'ich sinflardan olib boriladi, bu jarayon muhim vazifalardan biridir. Shu sababdan ham ta'lim mazmuni tubdan yangilanib borilmoqda. Kichik maktab yoshi davrida bolada mustaqil ta'lim olish motivlari yuzaga kelib, ular eng oddiy shaklda – bilimlarni olish bilan birgalikda qo'shimcha manbalarga va turli mavzulardagi kitoblarni o'qishga qiziqishi bilan yuzaga keladi. Ijtimoiy motivlar birinchi sinfga kelgan bolaning differensial bo'lmagan, umumiy tushunishdan o'qish va o'rganishning zarurligi sabablarini anglashda, "o'zi uchun" o'qish mazmunini anglab yetishda ijtimoiy motivlarni amaliy xarakter kasb etishiga sababchi bo'ladi. Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarning yetakchi faoliyati bo'lgan o'qish shu yoshdagi bolalar psixikasi rivojidadagi o'zgarishlarni belgilab beradi. Maktab ta'limi o'quvchining turmush tarzini, ijtimoiy mavqegini, sinf jamoasi va oila muhitidagi o'rni o'zgartiradi. Uning vazifasi o'qishdan, bilim olish, ko'nikma va malakalarni egallash, o'zlashtirishdan iborat bo'lib qoladi. Bunda bolalar muhitga moslashishi kerak bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning o'quv faoliyatlarini murakkab bo'lgan ko'p darajali motivlar tizimi bilan boshqariladi [1].

Adabiyotlar sharhi. D.A. Kiknadzening ta'kidlashicha, har qanday qiziqishlar shaxs ehtiyojlari va uni qoniqtirish shartlari asosida yuzaga keladi va shu bilan birga munosabat motivatsiyasining shakllanishiga ham ta'sir qiladi. A.V. Petrovskiyning fikricha, qiziqishlar shaxsni bilim va tushunchalardan qoniqishga bo'lgan faollikka undaydi. B.I. Dodonov esa qiziqishlarga shaxsni faoliyatga undovchi hissiy faollik sifatida qaraydi. [2].

Tadqiqot metodologiyasi. O'quvchi shaxsini ongli ravishda o'quv faoliyatiga yo'llashda birlamchi omil - bu shaxsning ichki

imkoniyatlari, qiziqishlari, iqtidori hamda ehtiyojlari hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan o'quv jarayonini tashkil etishda sub'ektning (o'quvchining) ichki pozitsiyasini (motivatsiyasini) va unga ta'sir etib turuvchi tashqi muhit bilan mutanosiblik jihatlari tadqiq qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, o'quvchi o'quv-faolligiga yo'naltirish jarayonining ob'ekti bo'lsa-da, umumiy o'zlikni anglash, ongli munosabat jarayonining sub'ekti hisoblanadi. Munosabat tizimi shkalasida o'quvchilar faoliyatida shakllanayotgan o'quv faolligini tanlash jarayoniga bo'lgan «faol-ijobiy», «ijobiy», «indifferent» munosabatlar motivatsiyasining kichik maktab yoshidagi o'quvchilar xarakteriga mos o'rtacha umumiy, qiyosiy-tipik ko'rsatkichlari ko'lami kiritiladi va bu esa tadqiqot maqsadiga mos ijtimoiy psixologik mezonlarni tahlil qilish imkoniyatini yaratadi. O'quv faoliyati motivlari o'quvchilar nima uchun o'qiyotganlarini ko'rsatib beradi. Maktabning birinchi sinfiga kelgan bolalarda ijtimoiy motivlar ustunlik qiladi. Bu motivlar atrofda gilar orasida yangi mavqeni egallash, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan va baholaniladigan faoliyat bilan bog'liq bo'lgan motivlardir. O'quvchilarning maktab faoliyatiga bo'lgan munosabatlarini motivatsiyasi o'ziga xos harakterga ega bo'lib, ularni aksariyat hollarda "faol - ijobiy", "ijobiy" hamda "indifferent" mezonlar bo'yicha talqin qilish o'rinlidir. Shuningdek, o'quvchi shaxsini kichik maktab davri o'zining ichki ijtimoiy motivatsiya yo'nalishiga nisbatan, yosh, individual, xududiy va etnopsixologik imkoniyatlar va tafovutlar ko'lamining mavjudligi bilan baholanadi. Bu baholash o'quvchi shaxsi tomonidan maktab yoki o'quv faoliyatini qanday tushunish uning ichki hissiy kechinmalariga bog'lash, ayni paytda hissiy – irodaviy sifatlarining namoyon etilishi bilan ham bevosita bog'liq ekanligi yaqqol seziladi. Maktabga birinchi bor kelgan bola o'z faoliyatining tub mohiyati va vazifasini to'la tushunib yetmaydi, balki hamma maktabga borishi kerak deb biladi. Kattalarning ko'rsatmalariga amal qilib tirishqoqlik bilan mashg'ulotlarga kirishib ketadi. Maktab ta'limi esa ko'proq verballikka asoslangan. Professor B.R. Qodirov tadqiqotlarida

ta'kidlanishicha, o'g'il bolalarda aniq fanlarga nisbatan layoqatlar ko'proq rivojlangan bo'lib, ko'rish-fazoviy intellekt baland hisoblansa, qiz bolalarda nutq malakalari ko'proq rivojlangan bo'lib, tafakkur egluvchanligi baland bo'ladi. Birinchi sinfning oxirlariga borib ko'pchilik o'quvchilar o'z maktab majburiyatlariga ma'suliyatsizlik bilan qaray boshlaydilar. Bu bir qancha sabablar bilan bog'liq.

1) Bola endi o'quvchi bo'ldi, o'quvchi bo'lish istagi qondirildi. Bu maqomni ushlab turish uchun hech narsa qilmasa ham bo'ladi.

2) O'quvchining ijtimoiy mavqei maktabda ularga beriladigan o'quv faoliyati mazmuni bilan belgilanmaydi. Bu holat boshlang'ich sinf o'qituvchisidan ta'lim-tarbiya jarayoniga yangicha usullarda yondashish zaruriyatini taqazo etadi.

Kichik maktab yoshidagi bolalarda ta'limning dastlabki davridan boshlab yangi imkoniyatlarning o'quv materialini muvaffaqiyatli o'zlashtirishiga emas, balki hayotiy muammolarni yechishga ham tayyorlaydi, o'quvchilarda o'rganish va ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Mazkur masalaga oid aniq vazifalar qo'yidagilarda o'z aksini topgan:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish, o'rganish, o'zlashtirgan bilimlarni qo'llash va ko'nikmalarni shakllantirish;

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida yuqori darajada shakllangan bilish jarayoniga, bilish faoliyatiga intilishni kuchaytirish.

Demak, yuqoridagi vazifalardan shu narsa yaqqol namoyon bo'lmoqdaki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyatiga qiziqish va moyilliklarini shakllantirish, shuningdek, intilishlarini oshirish muhim omillardan biri bo'lib, mazkur jarayonda o'quvchining individual-psixologik xususiyatlarini inobatga olish uning asosi hisoblanadi, ya'ni boshlang'ich ta'limning mazmun mohiyatini kashf etadi. Bunday yondashuvsiz ta'limning boshlang'ich pog'onasini sifat-samaradorligini oshirishga erishish mushkuldir. Bu borada boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyatiga qiziqishlarini shakllantirish maqsadida, o'quv jarayoniga boshlang'ich ta'lim mazmunini integratsiyalashni targ'ib qilish, yangi innovatsiyalarni kiritish, axborot kommunikativ texnologiyalardan unumli foydalanish natijasida ta'lim sifatini oshishga erishiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'quv jarayoniga tayyorlashda o'quvchilarning shaxsiy individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olish, o'quv jarayoniga jalb etishning pedagogik-psixologik asosini tashkil etib, ularda o'ziga ishonch hissini shakllantiradi.

O'quvchining o'quv faoliyatini o'zlashtirishi o'quv masalalari tizimini yechish jarayonida amalga oshiriladi O'qishning boshida boshlang'ich sinf yoshidagi o'quvchilar mustaqil ravishda o'quv masalalarini qo'yish va yechishni bilmaydilar. Bu vazifani boshida o'qituvchi bajaradi. Asta-sekinlik bilan o'quvchilarning o'zlari ham o'quv masalalarini qo'yish va yechish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalarni egallay boshlaydilar. Bu mustaqil o'quv faoliyati shakllanishining muhim bosqichidir. O'quv masalalarini ajratib olish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ma'lum bir qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Shuning uchun ham har bir darsning so'ngida o'qituvchi o'quvchilari aniq bir topshiriqlarni bajarishning ma'nosini qanday tushunganliklarini aniqlash uchun vaqt ajratishi kerak. "Biz bugun darsda nimalarni o'rgandik?" tarzidagi savol bolalarga shunchaki daftarda chiziqchalarni chizib, doirachalarni bo'yashni emas, balki sanashni, qo'shishni yoki ayirishni o'rganganlarini tushunishlarida yordam beradi. Agar bola o'quv harakatlarini noto'g'ri bajarsa, bu uning o'quv harakatlarini nazorat va baholash bilan bog'liq harakatlarini bilmasligi yoki ularni yaxshi egallamaganligidan dalolat beradi.

Bolaning mustaqil ravishda bajargan harakatlari natijalarini o'z xatti-harakatlarining xususiyatlari bilan taqqoslay olishlari unda o'z-o'zini nazorat etish layoqati ma'lum darajada shakllanganidan dalolat beradi. Bolalar tafakkuri va nutqining rivojlanishida ovoz chiqarib mulohaza yuritishning va bu uslubdan o'quv jarayonida foydalanishning ahamiyati katta. Ovoz chiqarib mulohaza yuritish va o'z yechimini asoslab berish aqliy sifatlarini o'sishiga xizmat qilib, kishi o'z mulohazalari va xatti-harakatini tahlil etishi va anglashini rivojlantiradi. Boshlang'ich sinf yoshidagi o'quvchilarda aqliy va o'quv materialini o'zlashtirish imkoniyatlari ancha yuqori hisoblanadi. To'g'ri tashkil etilgan ta'limda bu yoshdagi bolalar o'rta maktab dasturiga ko'rsatilgan bilimlarga nisbatan ko'proq bilimlarni tushunishlari va o'zlashtirishlari mumkin.

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar o'quv faoliyatining o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri shundaki, shu davrdan boshlab o'quv materialini o'zlashtirishning dastlabki belgilari ko'zga tashlanadi. Boshlang'ich sinf yoshida past o'zlashtirish sabablari va o'qishidagi qiyinchiliklar quyidagilar bilan bog'liqdir:

- 1) neyrofiziologik sabablar;
- 2) bilish jarayonlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi;
- 3) erkin va mustaqil harakat qilish darajasining pastligi;
- 4) motivatsion sohalarning yetarli rivojlanmaganligi;
- 5) oila tarbiyasidagi, oilaviy munosabatlardagi kamchiliklar;
- 6) maktab ta'limi va tarbiyasidagi kamchiliklar;
- 7) o'zaro muloqot va munosabatdagi kamchiliklar;
- 8) shaxs xususiyatlaridagi og'ishlar.

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar o'qishidagi qiyinchiliklar bola shaxsining barcha shaxsiy, bilish, motivatsion, hissiy va irodaviy sohalarida aks etadi. Bu qiyinchiliklar o'zaro bir-biri bilan bog'liq. Bir qiyinchilikni bartaraf etilishi ikkinchi qiyinchilikni ham kamayishiga olib keladi. Bunda bolalarni ta'limga moslashishi qiyinlashadi. Noto'g'ri moslashish o'zini yorqin va kuchli namoyon qilishi mumkin bo'lgan birinchi davr - bu maktab (boshlang'ich sinf)da o'qishni boshlaganda.

Ikkinchi davr - boshlang'ich sinfdan o'rta sinfga o'tish. Katta yoshli odamning o'zgarishi, marshrutning o'zgarishi, garchi tanish maktabda bo'lsa ham, notanish o'qituvchilarga, sinflarga ko'nikish.

Uchinchi davr - o'smir 13-14 yoshda o'quv faoliyatining keskin pasayishi kuzatiladi. O'qituvchilar 7-8-sinflardagi darslar keskin ziddiyatli bo'ladi. Boshlang'ich sinf davrining oxirlariga kelib o'qishga nisbatan ijobiy munosabatning birmuncha pasayishi ko'zga tashlanadi. O'quv faoliyatiga qiziqish 1-2-sinflarda ko'tarilib, 3-4-sinflarda pasayadi. O'quv faoliyatiga qiziqishning pasayishida o'qituvchining tayyor materialni bayon etishi va o'quvchilarning yodlab olishlari ustanovkasi ustunlik qiladi va o'quvchilarning faolliklari taqlid qilish xarakterida bo'ladi. 3-4 sinf o'quvchilari odatda o'qilganlarni qayta hikoya qilib berishni, doskada yozilgan mashqni ko'chirib yozishni, qoidalar va she'rlarni yodlashni yoqtirmaydilar va aksincha, misol hamda masalalarni mustaqil ravishda yechishni, tabiat hodisalarini kuzatishni, rasm chizish, plastilin va loydan narsalar yasash ishlarini yaxshi ko'radilar. Boshqacha aytganda boshlang'ich sinf yoshidagi o'quvchilar tashabbus va mustaqillik imkoniyati bor bo'lgan ishlarga ko'proq qiziqish bildiradilar [3].

Boshlang'ich sinf yoshida o'qishga qiziqishning pasayish sabablaridan biri sifatida V.A.Suxomlinskiy o'qituvchi tomonidan past bahoning ko'p qo'yilishi, bu esa bolaning o'qishga nisbatan qiziqishning pasayishi va o'z imkoniyatlariga nisbatan bo'lgan ishonchning pasayishida deb biladi. Shuningdek, bu yoshdagi bolalar faoliyatiga qo'yilgan bahoni shaxsiga qo'yilgan baho deb qabul qiladilar. O'qituvchi tomonidan qo'yilgan past baho "Demak men yomon bolaman. Ustoz meni yomon ko'radilar" qabilida qabul qilinadi. Bu esa bolaning o'qishga va ustoz bilan munosabatiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'quv faoliyatining elementlari shakllantirilganligi va mustaqil bajara olinishi yetakchi faoliyat sifatidagi o'qish o'z vazifasini bajarganligini anglatadi. [4].

Jumladan, bu munosabatlar zamirida o'quv faolligining namoyon etilishi bilan bog'liq o'ziga xos qiziqishlar, o'quv komponentlari, shaxs umumiy yo'nalganligi, ustanovkalar hamda o'ziga xos hamkorlikka intilish tizimi mavjudligining ta'siri alohida o'rin tutadi. Bu esa shaxs va faollik o'rtasidagi ijtimoiy psixologik mutanosiblik ko'rsatkichlari ko'lamini ham ma'lum darajada tahlil qilish va tegishli ilmiy xulosalar chiqarish imkonini beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida maktabga munosabat motivatsiyasi tahlillari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning maktab faoliyati bilan bog'liq har bir harakatlari zamirida o'quv faoligi va uni bevosita ta'minlashga xizmat qiluvchi omillar yotadi. Chunki, o'quv faolligining namoyon etilishi bir tomondan o'quv jarayonining muvaffaqiyatli tashkil etilishiga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan esa o'quvchi shaxsida tarkib topayotgan o'quv komponentlari - "kognitiv", "hissiy-irodaviy" hamda "baholash" mezonlariga ham ko'p jihatdan bog'liqdir. Zero, har bir o'quv komponentining o'quvchi shaxsida etarli darajada tarkib topishi o'quv faolligini ta'minlashga xizmat qiladi [6].

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quv faoliyatining asosiy vazifasi - bu o'quvchilarni "o'qish"ga, bilim olishga o'rgatishdir. Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar psixik rivojlanishida ta'limning ta'sirida jiddiy o'zgarishlar yuz beradi. Bu o'zgarishlar ularni hayotlarining ma'suliyatli davri bo'lmish o'smirlik davriga o'tish uchun tayyorlaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun xarakterli bo'lgan taqlidchanlik, muloqotmandlik, kattalar ko'rsatmasiga moyillik, hissiy ko'tarinkilik kabi hususiyatlar yordamida ularda o'quv faoligi motivlarini shakllantirish mumkin. Shuningdek ular bilan olib borilayotgan suhbat va muloqotlarda ushbu jarayonga jiddiy e'tiborni qaratish lozim.

ADABIYOTLAR

1. Avlayev O.U. Boshlang'ich sinf o'quvchilari tasavvurida o'qituvchi timsoli. "Maktab va hayot" jurnali. 2019, №2, 5-8 b.
2. Avlayev O.U. Talabalar kamolotida ijtimoiy intellektning gender farqlari. «Psixologiya» ilmiy jurnal.2021. № 1, 34-41 betlar.
3. G'oziyev E.G'. O'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish. – Toshkent, 1988. - 102 b.
4. Jabborov A.M. Pedagogik psixologiyaning etnik asoslari. –Toshkent: "Zarqalam", 2006. - 48 b
5. Mirzayeva S.R., Karimov, R. R O'quv faoliyatida o'qituvchi - o'quvchi munosabatining psixologik xususiyatlari. Central Asian Research Journal For Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(2), (2022). 297-306. <https://doi.org/10.24412/2181-2454-2022-2-297-306>.